

ĆWIERĆWIECZE KAPITUŁY KATEDRALNEJ ELBLĄSKIEJ NA TLE DZIEJÓW KAPITUŁ W REGIONIE

Słowa kluczowe: diecezja elbląska, diecezja warmińska, diecezja gdańska, diecezja toruńska, diecezja pelplińska, diecezja chełmińska, diecezja ełcka, kapituły katedralne, kapituły kolegiackie

Key words: diocese of Elbląg, diocese of Warmia, diocese of Gdańsk, diocese of Toruń diocese of Pelplin, diocese of Chełm, diocese of Ełk, cathedral chapters, collegiate chapters

Schlüsselwörter: Bistum Elbing, Erzbistum Ermland, Erzbistum Danzig, Bistum Thorn, Bistum Pelplin, Bistum Kulm, Bistum Lyck, Domkapitel, Stiftskapitel

Wszystkie kapituły w Kościele katolickim, zarówno katedralne, jak i kolegiackie, genezą swą sięgają starożytności chrześcijańskiej. Na przełomie IV i V w. zaczęły powstawać w Kościele tzw. „kleryckie wspólnoty biskupie”, w których praktykowano życie wspólne biskupa z lokalnym duchowieństwem na wzór pierwotnego Kościoła w Jerozolimie. We wspólnotach tych chodziło o połączenie ideału życia monastycznego z posługą kapłańską. Euzebiusz z Vercelli (ok. 283–371 r.), był jednym z pierwszych fundatorów i promotorów wspólnot kleryckich. Po powrocie z wygnania w Palestynie, Egipcie i Kapadocji, zafascynowany monastycyzmem, postanowił połączyć dyscyplinę życia monastycznego ze stanem kleryckim, czyli dwie rzeczywistości z natury swej różne. Z kapłanów swej diecezji utworzył taką wspólnotę, której przewodniczył do śmierci. Wkrótce powstały podobne wspólnoty w Tours (św. Marcin), Veronie i Noli, a w V w. rozprzestrzeniły się na niemal wszystkie prowincje kościelne.

Przełomowe było jednak powstanie wspólnoty kleryckiej w Hipponie zorganizowanej przez św. Augustyna. Biskup ten przewartościował dotychczasowe traktowanie kleryckich wspólnot biskupich. Dla biskupa Augustyna „monasterium” nie oznaczało już pustelni, lecz dom i wspólnotę (*domus, communitas*), członkowie

¹ Ks. prof. zw. dr hab. Wojciech Zawadzki – ur. 1964 w Elblągu, kapłan diecezji elbląskiej, dyrektor Archiwum Diecezji Elbląskiej, profesor zwyczajny w Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych UKSW w Warszawie oraz w Wyższym Seminarium Duchownym w Elblągu, autor wielu publikacji naukowych poświęconych przeszłości Prus.

wspólnoty nie byli już „monachi” (mnisi), lecz „clerici” (duchowni) lub „servi Dei” (słudzy Boży). Biskup Hippony jako pierwszy nadał powołanej przez siebie wspólnotie wyraźne kształty i reguły bycia w niej. Ze wspólnoty augustyńskiej wyszło kilku biskupów, którzy przeszczepiali ideał życia wspólnego z klerem diecezjalnym na swoim terenie. Uznaje się, że już w V w. wielu duchownych żyjących w takich korporacjach biskupich nazywano kanonikami (*canonici*) od greckiego słowa „*canon*”, który w łacińskim tłumaczeniu oznaczał regułę, albo klerykami regularnymi (*clerici regulares*). Warto odnotować, że apostoł Germanów św. Bonifacy, w liście do papieża Zachariasza rozróżniał już duchownych kanoników (*clerici canonici*) i niekanoników.

W VIII w. kanonikat kościelny uległ transformacji. Kanonik stawał się stopniowo zakonnikiem. Świadectwem tego procesu jest reguła biskupa Metz Chrodeganga, zredagowana między 751 a 755 r. dla kanoników tamtejszego Kościoła. Reguła wyraźnie mówiła o „*professio canonica*”, czyli życiu kanoniczym jako stanie zakonnym, alternatywnym do życia monastycznego. Jego istotnym rysem było życie wspólne i rezygnacja z dóbr, klauzura, codzienne zgromadzenie kapitułne, oficjum liturgiczne, obowiązek rezydencji, posługa duszpasterska i posłuszeństwo biskupowi. Po kilkudziesięciu latach reguła Chrodeganga w poszerzonej przez Almaryka z Metz wersji, stała się obowiązująca we wszystkich ośrodkach typu kanonicznego. Zasięg ogólnoeuropejski tym wspólnotom nadał odbyty w 816 r. synod akwizgrański. On też doprowadził do zjednoczenia niezależnych od siebie dotąd wspólnot.

Kluczowy w rozwoju kanonikatu okazał się jednak synod laterański, odbyty w 1059 r. pod przewodnictwem papieża Mikołaja II. W trakcie obrad istotną rolę odegrał mnich Hildebrand, późniejszy papież Grzegorz VII, który ostro krytykował regułę akwizgrańską kanonikatu, szczególnie zapisy dopuszczające własność prywatną. Synod laterański w nowym kanonie zażądał od kanoników powrotu do życia apostołskiego na wzór pierwotnego Kościoła jerozolimskiego, gdzie wszystko pozostawało wspólne. Na tym tle doszło wśród kanoników do rozłamu. Odtąd wspólnoty kanonicze, które przyjęły reformę synodalną zaczęto nazywać kapitułami regularnymi (*regulares*). Świadectwem tego procesu jest istniejący do współczesności Zakon Kanoników Regularnych Laterańskich. Natomiast kanoników, którzy nie przyjęli życia wspólnego bez własności, chociaż nadal prowadzili życie wspólne spięte oficjum liturgicznym, nazwano kanonikami świeckimi (*saeculares seu proprietarii*). Szybko wspólnoty te przekształciły się w kapituły katedralne i kolegiackie².

Kapituły katedralne tworzone w XIII w. w nowo erygowanych diecezjach pruskich wpisywały się w utrwaloną i dobrze już rozwiniętą w Kościele katolickim instytucję kanonikatów świeckich. Legat papieski Wilhelm z Modeny, w porozumieniu z zakonem krzyżackim, ustanowił 29 lipca 1243 r. cztery diecezje, chełmińską, pomezańską, sambijską i warmińską. Podział ten nazajutrz został zatwierdzony

² K. Łatak, *Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku*, Ełk 1999, s. 15–21.

przez Stolicę Apostolską. Wiele kolejnych lat zajęło jednak tworzenie w państwie krzyżackim struktur kościelnych, w tym kapituł katedralnych³.

Jako pierwsza została erygowana 22 lipca 1251 r., przy świątyni katedralnej w Chełmży Kapituła Katedralna Chełmińska. Powołał ją do istnienia pierwszy bp chełmiński Heidenryk. Kapitulę tej nadano pierwotnie regułę augustiańską, ale 1 lutego 1264 r., drugi bp chełmiński Fryderyk z Hausen inkorporował ją do zakonu krzyżackiego, zmieniając także regułę na krzyżacką. Krzyżacy z tego powodu zapewnili sobie wpływ na wybór biskupów chełmińskich i działalność kapituły. Po 1466 r. kapitułę zsekularyzowano i nadano jej status podobny do innych tego typu korporacji duchownych w Polsce.

W 1260 r. bp Anzelm utworzył Warmińską Kapitułę Katedralną, najpierw przy nieistniejącym już kościele św. Andrzeja w Braniewie, a od 1278 r. we Fromborku. W odróżnieniu od pozostałych kapituł katedralnych w Prusach, kapituła warmińska nie przyjmowała w swoje szeregi krzyżaków. Skutkowało to tym, że żaden następny biskup warmiński nie był krzyżakiem a biskupstwo warmińskie pozostało niezależne od władzy zakonu.

Dnia 26 sierpnia 1284 r. bp pomezkański Albert erygował Pomezkańską Kapitułę Katedralną w Kwidzynie, ustanawiając pierwszych 6 kanoników pomezkańskich. Nieco później, bo 1 stycznia 1285 r., ustanowiono także pierwszych sześciu kanoników Sambijskiej Kapituły Katedralnej w Królewcu. Faktycznie jednak, jak wykazał to Radosław Biskup, kapituła sambijska podjęła wynikające ze statutów obowiązki dopiero w 1294 r. Dwie ostatnie kapituły od początku inkorporowano do zakonu krzyżackiego. Wraz z sekularyzacją państwa zakonnego w Prusach, również kapituły sambijska (1525 r.) i pomezkańska (1527 r.) przestały istnieć⁴.

Prowadzone od XIX w. badania prozopograficzne pozwalają określić liczebność i skład osobowy pruskich kapituł w minionych wiekach. W latach 1284–1527 w Pomezkańskiej Kapitulie Katedralnej zasiadało 150 ustalonych kanoników, niestety ponad 1/3 z nich znamy tylko z imienia. W latach 1285–1525 w Sambijskiej Kapitulie Katedralnej działało 131 rozpoznanych kanoników. Naturalnie lista kanoników związanych z tymi zsekularyzowanymi na początku XVI w. pruskimi kapitułami jest niepełna. Uwaga ta odnosi się także do Kapituły Katedralnej w Chełmży, w której w latach 1251–1466 zasiadało 107 znanych duchownych. Najlepiej rozpoznany jest historyczny skład osobowy Warmińskiej Kapituły Katedralnej. Udało się ustalić 328 członków kapituły w latach 1260–1525, 305 kanoników warmińskich w la-

³ M. Józefczyk, *Kościół i społeczeństwo w Prusach Krzyżackich. Teksty źródłowe do dziejów chrześcijaństwa w Pomezanii i Pogezanii*, Elbląg 2017, s. 75–77.

⁴ A. Liedtke, *Zarys dziejów diecezji chełmińskiej*, „Nasza Przeszłość” 1971, nr 34, s. 70–71; A. Szorc, *Dzieje diecezji warmińskiej (1243–1991)*, Olsztyn 1991, s. 42–49; M. Biskup, *Dzieje diecezji chełmińskiej (1243–1992)*, w: *Diecezja toruńska. Historia i teraźniejszość*, t. 1, Toruń 1994, s. 36; M. Glauert, *Das Domkapitel von Pomesanien (1284–1527)*, „Prussia sacra I”, Toruń 2003, s. 124–133; A. Radzimiński, *Kwidzyn w średniowieczu*, w: *Kwidzyn. Dzieje miasta*, t. 1, red. K. Mikulski, J. Liguz, Kwidzyn 2004, s. 62; R. Biskup, *Das Domkapitel von Samland (1285–1525)*, „Prussia sacra II”, Toruń 2007, s. 50–70; R. Krajniak, *Pralaci Kapituły Katedralnej w Chełmży w okresie krzyżackim (do 1466 r.)*, w: *Kościół i duchowieństwo w średniowiecznej Polsce i na obszarach sąsiednich*, red. R. Biskup, A. Radzimiński, Toruń 2013, s. 73–117; M. Józefczyk, *Kościół i społeczeństwo w Prusach Krzyżackich*, s. 141–142, 145–146.

tach 1525–1821, 57 kanoników gremialnych i 44 honorowych w latach 1821–1945 oraz 34 kanoników gremialnych i 44 honorowych w latach 1945–2009. Ogółem w latach 1260–2009 w Warmińskiej Kapituł Katedralnej zasiadało 724 kanoników rzeczywistych oraz 88 honorowych⁵.

Badania prozopograficzne nad Kapitułą Katedralną Chełmińską prowadzone były intensywnie na początku XX w., przede wszystkim przez ks. Alfonsa Mańkowskiego, potem zabrakło kontynuatorów tych prac. Ks. Mańkowski opublikował biogramy 413 kanoników chełmińskich z lat 1251–1926. W dziejach tej kapituły ważnym wydarzeniem było ogłoszenie w 1821 r. bulli „De salute animarum”, która znacznie powiększyła obszar diecezji chełmińskiej przez przyłączenie terenu dawnego archidiaconatu pomorskiego na lewym brzegu Wisły. Konsekwencją tych zmian było przeniesienie w 1824 r. katedry diecezji chełmińskiej z Chełmży do Pelplina, a wraz z nią Kapituły Katedralnej Chełmińskiej. W 1992 r. bulla papieża Jana Pawła II „*Totus Tuus Poloniae populus*” zniosła istniejącą od 1243 r. diecezję chełmińską, tworząc na jej dotychczasowym terytorium diecezję toruńską i diecezję pelplińską, przedzielone rzeką Wisłą. Odtąd przy katedrze pelplińskiej istnieje Kapituła Katedralna Pelplińska, a przy katedrze toruńskiej Kapituła Katedralna Toruńska, erygowana od podstaw 21 sierpnia 1992 r. Na terenie diecezji chełmińskiej przed 1992 rokiem utworzono jedną kapitułę kolegiacką. Papież Jan XXIII, 12 kwietnia 1960 r. wyniósł kościół pokatedralny w Chełmży do godności kolegiaty, przy której erygowana została Kapituła Kolegiacka Chełmżyńska⁶.

W okresie średniowiecza na terenie diecezji warmińskiej powstała Kapituła Kolegiacka w Dobrym Mieście. Erygowano ją w 1341 r., początkowo z siedzibą w Pierzchałach koło Braniewa. Władze pruskie zlikwidowały ją w 1811 r. Dekretem

⁵ Słownik biograficzny Kapituły Warmińskiej, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996, passim; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, część 1. *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2000, s. 18–22; Tenże, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, część 1. *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2004, s. 65–71; Tenże, *Dzieje Warmińskiej Kapituły Katedralnej*, T. 2: *od 1821 roku*, Olsztyn 2010, s. 100–106; Tenże, *Studium prozopograficzne nad biografiami kanoników rzeczywistych Kapituły Katedralnej we Fromborku po II wojnie światowej*, w: *Warmińska Kapituła Katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, red. A. Kopiczko, J. Jezierski, Z. Żywica, Olsztyn 2010, s. 197–206; M. Glauert, *Das Domkapitel von Pomesanien*, s. 398–557; R. Biskup, *Das Domkapitel von Samland*, s. 308–523; R. Biskup, *Prozopografia pruskich kapituł katedralnych w średniowieczu (XIII–XVI w.) – stan badań i postulaty*, w: *Warmińska Kapituła Katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, red. A. Kopiczko, J. Jezierski, Z. Żywica, Olsztyn 2010, s. 148–151; T. Borawska, *Kapituła Warmińska w średniowieczu i na początku czasów nowożytnych (1260–1550)*, w: *Warmińska Kapituła Katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, red. A. Kopiczko, J. Jezierski, Z. Żywica, Olsztyn 2010, s. 160–161.

⁶ Archiwum Diecezji Pelplińskiej, AKCh 841, s. 111–112; *Oređownik Diecezji Chełmińskiej* 11 (1960), s. 177–184; A. Mańkowski, *Kapituła katedralna chełmińska od r. 1466 do 1821*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1921, tom 5–6, s. 74–99, 105–120, 124–129; Tenże, *Pralaci i kanonicy katedralni chełmińscy od założenia kapituły do naszych czasów*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1926, tom 33, s. 1–109; 1927, t. 34, s. 285–424; A. Radziwiński, *Fundacja i inkorporacja kapituły katedralnej w Chełmży*, ZH 56 (1991), z. 2–3, s. 7–24; A. Nadolny, *Zarys dziejów diecezji chełmińskiej i pelplińskiej*, w: *Diecezja pelplińska. Spis parafii i duchowieństwa, rok 1995*, red. H. Grajewski, Pelplin 1995, s. 11; *Rocznik Diecezji Toruńskiej 1993. Spis parafii i duchowieństwa*, red. Z. Wyrowiński, W. Raszkowski, Toruń 1993, s. 47–48; W. Szulist, *Przeszłość obecnych obszarów diecezji pelplińskiej 1772–1920*, Pelplin 2006, s. 86–94; M. Dorawa, *Chełmżyńska katedra Świętej Trójcy*, Kraków 2003, s. 19.

kard. Stefana Wyszyńskiego Kapituła Kolegiacka w Dobrym Mieście została reaktywowana 14 maja 1960 r. W latach 1341–1997 mianowano w niej 383 kanoników rzeczywistych i honorowych⁷.

W okresie nowożytnym na terenie Prus Królewskich powstała jeszcze jedna kapituła kolegiacka, w Kamieniu Krajeńskim, należącym wówczas do archidiecezji gnieźnieńskiej (archidiaconat kamieński). Kapitułę Kolegiacką Kamieńską erygował w 1651 r. prymas Maciej Łubieński. Władze pruskie zniosły ją w 1810 r. Reaktywowano ją przy kolegiacie Apostołów Piotra i Pawła w Kamieniu Krajeńskim 1 listopada 1964 r. Nie dysponujemy dotąd katalogiem historycznych kanoników tej kapituły⁸.

Na mocy Traktatu Wersalskiego, 28 czerwca 1919 r. utworzono Wolne Miasto Gdańsk. Pod względem kościelnym to niewielkie terytorium liczące zaledwie 1926 km² należało wówczas do dwóch diecezji, chełmińskiej i warmińskiej. Dnia 24 kwietnia 1922 r. papież Pius XI utworzył na terytorium Wolnego Miasta Gdańska administraturę apostolską. Biskupa Edwarda hrabiego O'Rourke mianowano administratorem apostolskim. Dnia 30 grudnia 1925 r. Stolica Apostolska erygowała diecezję gdańską, obejmującą terytorium Wolnego Miasta Gdańska. Jednak aż do 1978 r. diecezja ta nie miała kapituły katedralnej. Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński, na prośbę bpa Lecha Kaczmarska erygował 17 września 1978 r. Gdańską Kapitułę Katedralną w Oliwie. Tym samym dekretem, zaaprobowany został statut nowej kapituły. Niestety i ta kapituła nie doczekała się dotąd opracowania prozopograficznego lub słownika biograficznego⁹.

Na prośbę bpa Jana Obląka, papież Jan Paweł II utworzył drugą kapitułę kolegiacką w diecezji warmińskiej. Konstytucją Apostolską „Magna Quidem Pars” z 18 kwietnia 1983 r., erygowana została Kapituła Kolegiacka w Prabutach. Instalacja pierwszych kanoników tej kapituły odbyła się 12 listopada 1983 r. w Prabutach. W przyszłości kapituła ta miała znaleźć się w granicach diecezji elbląskiej. W dniu 25 marca 1992 r. przemianowano tę kapitułę na Pomeziańską Kapitułę Konkatedralną. Trzecia warmińska kapituła kolegiacka została utworzona 29 czerwca 1989 r. przez bpa Edmunda Piszczka w Gołdapi. Sambijska Kapituła Kolegiacka, bo taką nazwę otrzymała, nawiązywała do historycznych tradycji diecezji sambijskiej. W 1992 r. kapituła ta znalazła się na terenie nowo utworzonej diecezji ełckiej i została przemianowana na Sambijską Kapitułę Konkatedralną w Gołdapi¹⁰.

Bulla Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae populus* z 25 marca 1992 r. dokonała zasadniczych zmian w administracji Kościoła rzymskokatolickiego w Rzeczypos-

⁷ *Słownik biograficzny Kapituły Kolegiackiej w Dobrym Mieście*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1999, passim; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, s. 22–24.

⁸ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła katolickiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*, Kraków 1980, s. 332, 337–338.

⁹ S. Bogdanowicz, *Bo przemoc widzę w mieście i niezgodę. (Trudny początek Kościoła Gdańskiego 1922–1945)*, Gdańsk 2001, s. 72, 84–87, 93, 129–133; Tenże, *Kościół gdański pod rządami komunizmu 1945–1984*, Gdańsk 2000, s. 305–306; *Miesięcznik Archidiecezji Gdańskiej* 7–9 (2014), s. 548–550.

¹⁰ Kuria Diecezjalna Elbląska, Akta Kurii,teczka K – *Pomeziańska Kapituła Konkatedralna*; Kuria Diecezjalna Elbląska, KO 6, *Dekret Nuncjatury Apostolskiej w Polsce z 25 marca 1992 r.*;

spolitej Polskiej, które mają już swą bogatą literaturę prawniczą, historyczną oraz teologiczną. Na terenie Polski północno-wschodniej powstały dwie nowe metropolie, warmińska, z diecezjami sufragalnymi elbląską i ełcką oraz metropolia gdańska, z diecezjami sufragalnymi pelplińską i toruńską. W ciągu ćwierćwiecza po 1992 r., obok już istniejących na tym terenie 3 kapituł katedralnych (Frombork, Gdańsk, Pelplin) i 5 kolegiackich (Dobre Miasto, Kamień Krajeński, Chełmża, Prabuty, Gołdap) powstały 3 nowe kapituły katedralne (Elbląg, Ełk, Toruń) i 12 nowych kapituł konkatedralnych i kolegiackich (Kętrzyn, Lidzbark Warmiński, Gdańsk-Wrzeszcz, Gdynia, Stare Szkoty, Wejherowo, Kartuzy, Koronowo, Grudziądz, Nowe Miasto Lubawskie, Kwidzyn, Nowy Staw)¹¹.

Nowe kapituły katedralne na omawianym terenie powstały już w 1992 r.: Kapituła Katedralna Toruńska 21 sierpnia 1992 r.¹², Ełcka Kapituła Katedralna również 21 sierpnia 1992 r.¹³ i Kapituła Katedralna Elbląska 25 listopada 1992 r.¹⁴.

W archidiecezji warmińskiej abp Edmund Piszcz 7 czerwca 1992 r. erygował Kapitułę Kolegiacką w Kętrzynie, przy tamtejszej bazylice św. Jerzego¹⁵. Dnia 23 kwietnia 2008 r. powstała Kapituła Kolegiacka w Lidzbarku Warmińskim, przy kościele św. Apostołów Piotra i Pawła.

W 2008 r. w archidiecezji warmińskiej w czterech kapitułach było ogółem 93 kanoników gremialnych, honorowych i zasłużonych. Inkardynowanych do archidiecezji było wówczas 438 kapłanów. Kanonicy stanowili więc w 2008 r. 21% ogółu duchowieństwa warmińskiego. W 2018 r. w archidiecezji warmińskiej jest 139 kanoników i 464 kapłanów inkardynowanych. Kanonicy stanowią aktualnie 30% ogółu duchowieństwa warmińskiego. W Warmińskiej Kapitułe Katedralnej w 2018 r. zasiada 11 kanoników gremialnych, 12 honorowych i 6 zasłużonych. W tym gronie 4 kanoników gremialnych uzyskało tytuł naukowy profesora, 2 stopień naukowy doktora habilitowanego, 4 stopień naukowy doktora, 1 magistra. Nie ma w tym gronie kanoników bez tytułu lub stopnia naukowego. Kanonicy ho-

Rocznik diecezji warmińskiej 1985, opr. J. Cymbała, Olsztyn 1985, s. 42; Z. Mazur, *Sambijaska Kapituła Konkatedralna w Goldapi – z przeszłości*, Kronika Urzędowa Diecezji Ełckiej. Schematyzm diecezji ełckiej, marzec – sierpień 1992, s. 104–106.

¹¹ *Progrediamur oportet in spe. 20-lecie bulli Jana Pawła II Totus Tuus Poloniae populus*. Księga Jubileuszowa dedykowana Jego Ekscelencji Arcybiskupowi Józefowi Kowalczykowi Prymasowi Polski z okazji Złotego Jubileuszu Kapłaństwa, red. A. Mazurek, Warszawa 2012, passim.

¹² *Toruńskie Wiadomości Kościelne* 1 (1992), nr 1–5 s. 51–52; *Rocznik Diecezji Toruńskiej 1993. Spis parafii i duchowieństwa*, s. 47–48; *Diecezja toruńska 2005. Struktura i duchowieństwo*, red. J.K. Kalinowski i in., Toruń 2005, s. 13.

¹³ Instalacja 23 kanoników Ełckiej Kapituły Katedralnej odbyła się 22 kwietnia 1993 r. Por. *Schematyzm Diecezji Ełckiej 1994*, opr. K. Łatak, Ełk 1994, s. 45; M. Salamon, *Ełcka Kapituła Katedralna w pierwszym dziesięcioleciu*, „Ełckie Studia Teologiczne” 3 (2002), s. 263–270; Tenże, *Z życia ełckiej kapituły katedralnej w latach 2002–2006: (zapis kronikarski)*, „Studia Ełckie” 8 (2006), s. 261–269.

¹⁴ *Kapituła Katedralna Elbląska. Statut – Historia – Kanonicy*, opr. W. Zawadzki, Elbląg 2016, s. 12.

¹⁵ *Rocznik Archidiecezji Warmińskiej 1996*, opr. A. Zieliński, Olsztyn 1996, s. 50; *Rocznik Archidiecezji Warmińskiej 2008*, red. A. Oględzki, Olsztyn 2008, s. 56.

norowi uzyskali: prof. 3; dr hab. 0; dr 8; mgr 0; mgr lic 1; bez stopnia 0. Kanonicy zaś zasłużeń: prof. 2; dr 3; mgr lic. 1; bez stopnia 0¹⁶.

Diecezja elcka jest jedyną diecezją na omawianym terenie, która posiada wyłącznie kapituły kolegiackie powołane do istnienia jeszcze przed ustanowieniem diecezji. Poza omówioną już Sambijską Kapitułą Konkatedralną w Gołdapi, na terenie tej diecezji istnieje Kapituła Kolegiacka Sejneńska utworzona przez papieża Piusa XI 26 marca 1926 r., w ramach diecezji łomżyńskiej. Dnia 1 listopada 2000 r. bp elcki Wojciech Ziemia dokonał zmiany nazwy tej kapituły, co zresztą kwestionowane jest przez niektórych prawników kościelnych, która odąd funkcjonuje jako Kapituła Kolegiacka Sejneńsko-Wigierska¹⁷.

Prezbiterium elckie na tle innych diecezji w regionie charakteryzuje się znacznym „nasyconiem” kanonikami. Najnowszy schematyzm diecezjalny z 2017 r. podaje, że na 334 kapłanów inkardynowanych do diecezji, 146 jest kanonikami jednej z trzech elckich kapituł, czyli 44% duchownych elckich to kanonicy. Zauważalna jest jednak wyraźna tendencja spadkowa, bo w 1994 r. 56% duchownych elckich było kanonikami, zaś w 1995 r. było ich 51%.

W Elckiej Kapitułe Katedralnej w 2017 r. wśród 8 kanoników gremialnych, 3 uzyskało doktorat, 1 magisterium, 3 mgr lic., a 2 nie miało stopnia naukowego. Kanonicy honorowi tej kapituły uzyskali: dr hab. 1; dr 6; mgr 2; mgr lic. 0; bez stopnia 2, zaś 7 kanoników zasłużonych: dr hab. 0; dr 0; mgr 2; mgr lic. 0; bez stopnia 5¹⁸.

Na terenie archidiecezji gdańskiej po 1992 r., powstały cztery nowe kapituły kolegiackie. Trzy z nich erygował abp metropolita gdański Tadeusz Gocłowski, 14 września 1995 r. przy kolegiacie Trójcy Świętej w Wejherowie Kapitułę Kolegiacką Wejherowską, 22 czerwca 2001 r. przy kolegiacie pw. Serca Jezusowego w Gdańsku-Wrzeszczu Kapitułę Kolegiacką Gdańską i 26 czerwca 2001 r. przy kolegiacie NMP Królowej Polski w Gdyni Kapitułę Kolegiacką Gdyńską. Czwarta kapituła została utworzona 27 lutego 2011 r. przez abp. metropolitę gdańskiego Sławoja Leszka Głódzia, przy kolegiacie pw. św. Ignacego z Loyoli w Gdańsku – Starych Szkotach, jako Kapituła Kolegiacka Staroszkocka¹⁹.

Według stanu podanego w schematyzmie diecezjalnym z 2011 r. w archidiecezji gdańskiej we wszystkich kapitułach zasiadało 168 duchownych, co stanowiło 30% wszystkich 551 kapłanów inkardynowanych do archidiecezji (w 2001 r. było to 32%). Warto odnotować, że w diecezji gdańskiej w 1980 r. 10% duchownych gdańskich było członkami kapituły katedralnej, a w 1993 r. już 18%.

¹⁶ Tamże, s. 54–56; <http://archwarmia.pl/archidiecezja/kapituły/> (dostęp 21 marca 2018 r.)

¹⁷ W. Jemielity, *Funkcja kapituły katedralnej i kolegiackiej w XX wieku na przykładzie diecezji łomżyńskiej*, „Prawo Kanoniczne” 19 (1976), nr 3–4, s. 113; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2003*, opr. T. Ratajczak, Elk 2003, s. 44.

¹⁸ *Schematyzm Diecezji Elckiej 1994*, s. 46, 53–56; *Schematyzm Diecezji Elckiej 1995*, opr. T. Ratajczak, Elk 1995, s. 20–23, 44; *Schematyzm Diecezji Elckiej w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, Elk 2017, s. 42–47, 79.

¹⁹ *Schematyzm Archidiecezji Gdańskiej 1993*, Gdańsk 1993, s. 39–40, 78–87; *Schematyzm Archidiecezji Gdańskiej 1996*, Gdańsk 1996, s. 48–49; *Schematyzm Archidiecezji Gdańskiej 2001*, Gdańsk 2001, s. 46–51, 531.

W 2011 roku w Kapitułe Archikatedralnej Gdańskiej w gronie 15 kanoników gremialnych było 5 doktorów, 4 magistrów, 1 licencjat i 5 duchownych bez stopnia naukowego. Wśród 58 kanoników honorowych: prof. 1; dr hab. 5; dr 7; mgr 18; mgr lic. 4; bez stopnia 23²⁰.

W diecezji pelplińskiej po 1992 r. erygowano dwie nowe kapituły kolegiackie. Dnia 20 października 1992 r. powstała Kapituła Kolegiacka w Kartuzach, przy kolegiacie Wniebowzięcia NMP, zaś 18 października 2000 r. Kapituła Kolegiacka Koronowska w Koronowie przy kolegiacie Wniebowzięcia NMP²¹.

Przed podziałem diecezji chełmińskiej w 1991 r., we wszystkich kapitułach diecezji chełmińskiej było łącznie 70 kanoników, którzy stanowili 7,5% ogółu duchowieństwa chełmińskiego. Po utworzeniu diecezji pelplińskiej, kanonicy w 1992 roku stanowili 16% ogółu duchowieństwa tej diecezji. Według schematyizmu z 2015 r. w diecezji pelplińskiej było 127 kanoników, co stanowiło 22% ogółu duchowieństwa pelplińskiego²².

W 2015 r. w Kapitułe Katedralnej Pelplińskiej było 10 kanoników gremialnych, w tym 1 doktor habilitowany, 3 doktorów, 4 licencjatów i 2 magistrów. Kanonicy honorowi i seniorzy tej kapituły pod względem wykształcenia to: prof. 2; dr hab. 0; dr 8; lic. 3; mgr 5; bez stopnia 12²³.

W diecezji toruńskiej, obok kapituły katedralnej i konkatedralnej, istnieją dwie nowo utworzone kapituły kolegiackie. Kapituła Kolegiacka Grudziądzka przy kolegiacie św. Mikołaja w Grudziądzu powstała 1 grudnia 1992 r., a Kapituła Kolegiacka Nowomiejska przy kolegiacie św. Tomasza Ap. w Nowym Mieście Lubawskim 25 marca 2012 r.

W diecezji toruńskiej od 24 stycznia 2000 r. istnieje grupa kapłanów, których schematyzm diecezjalny nazywa „odznaczonymi tytułem kanonika”. Pojawia się też określenie kanonicy „extra capitulum”, zresztą kwestionowane co do zasadności przez niektórych duchownych tej diecezji, bo sugerujące wyłączenie z kapituły z powodów dyscyplinarnych. Tymczasem są to duchowni diecezjalni, którym zezwolono na używanie stroju kanonickiego bez włączenia do którejkolwiek z już istniejących kapituł. W 2008 r. było takich kanoników 31, a w 2016 r. już 75 kanoników²⁴.

²⁰ *Schematyzm Diecezji Gdańskiej rok 1980*, Gdańsk 1980, s. 61–62, 242; *Schematyzm Archidiecezji Gdańskiej 2001*, Gdańsk 2001, s. 46–51, 531; *Schematyzm Archidiecezji Gdańskiej 2011*, Gdańsk – Pelplin 2011, s. 65–71

²¹ *Rocznik Diecezji Pelplińskiej 1992. Spis parafii i duchowieństwa*, red. H. Krenczkowski, K. Grajewski, Pelplin 1992, s. 60–63; *Miesięcznik Diecezji Pelplińskiej* 4 (1992), s. 14; *Miesięcznik Diecezji Pelplińskiej* 10 (2000), s. 524; *Rocznik Diecezji Pelplińskiej 2015. Spis parafii i duchowieństwa*, red. M. Kunda, W. Węcowski, Pelplin 2015, s. 85.

²² *Rocznik Diecezji Chełmińskiej 1991. Spis parafii i duchowieństwa*, red. J. Szlaga, K. Grajewski, Pelplin 1991, s. 57–61, 312–323; *Rocznik Diecezji Pelplińskiej 1992. Spis parafii i duchowieństwa*, s. 60–63, 249–262; *Rocznik Diecezji Pelplińskiej 2015. Spis parafii i duchowieństwa*, s. 82–86, 92.

²³ Tamże, s. 82–83.

²⁴ *Rocznik Diecezji Toruńskiej 1993. Spis parafii i duchowieństwa*, s. 50–51; J.K. Kalinowski, *Kapituła Kolegiacka Grudziądzka 1992–2008*, Grudziądz 2008, passim; Tenże, *Kapituły kościelne na przestrzeni wieków*, mps, referat wygłoszony podczas sesji Kapituły Katedralnej Toruńskiej dnia 24 czerwca 2014 r.; *Diecezja toruńska 2016. Struktura i duchowieństwo*, red. J.K. Kalinowski i in., Toruń 2016, s. 18.

Biskup toruński Andrzej Suski wydał 7 października 2002 r. dekret, zezwalający 4 duchownym z racji pełnionych funkcji na noszenie stroju kanonicznego: „Ze względu na charakter pełnionych funkcji nadaje przywilej używania stroju kanonicznego, tzn. czarnej sutanny z wyszywkami i pasa koloru fioletowego, 1. Kanclerzowi Kurii Diecezjalnej 2. Sekretarzom biskupim, zwłaszcza gdy towarzyszą biskupom w uroczystościach kościelnych i świeckich; 3. Ceremoniarzowi biskupiemu podczas liturgii pontyfikalnej; 4. Kantorowi katedralnemu podczas liturgii pontyfikalnych”²⁵.

W 1993 r. kanonicy dwóch istniejących wówczas kapituł stanowili 20% ogółu duchowieństwa toruńskiego. W 2016 r. diecezja toruńska liczyła 417 inkardynowanych księży i 216 kanoników. Kanonicy stanowili więc 52 % ogółu duchowieństwa²⁶.

W Kapitulie Katedralnej Toruńskiej w 2016 r., wśród kanoników gremialnych był 1 doktor habilitowany, 2 doktorów, 5 magistrów, 1 magister licencjat i 3 kanoników bez stopnia naukowego. W gronie kanoników honorowych: prof. 0; dr hab. 1; dr 1; mgr 5; mgr lic. 0; bez stopnia 16. Wśród kanoników seniorów: prof. 2; dr hab. 7; dr 11; mgr 8; mgr lic. 2; bez stopnia 5²⁷.

Szeroki kontekst historyczny i administracyjny kapituł kościelnych w diecezjach Polski północno-wschodniej pozwala ukazać specyfikę kapituł w diecezji elbląskiej, w tym również Kapituły Katedralnej Elbląskiej, która w 2018 r. obchodzi ćwierćwiecze swego istnienia.

Jak już wspomniano, w momencie ustanowienia diecezji elbląskiej w dniu 25 marca 1992 r., na jej terytorium istniała tylko Kapituła Kolegiacka w Prabutach, przemianowana w tym dniu na Pomezzańską Kapitułę Konkatedralną w Prabutach. Kapituła Katedralna Elbląska została powołana do istnienia dekretem Kongregacji do Spraw Duchowieństwa z 25 listopada 1992 r. Instalacja kanoników tej kapituły, a tym samym wykonanie przez bpa elbląskiego Andrzeja Śliwińskiego dekretu kongregacji, dokonało się dopiero 25 marca 1993 r. Pierwszy biskup elbląski erygował również 16 października 1993 r. Kwidzyńską Kapitułę Konkatedralną w Kwidzynie. Dnia 16 października 2015 r. bp elbląski Jacek Jezierski, zmienił nazwę tej kapituły na Kwidzyńską Kapitułę Współkatedralną w Kwidzynie²⁸.

Czwarta kapituła diecezji elbląskiej, Kapituła Kolegiacka Żuławska przy kościele św. Mateusza w Nowym Stawie została utworzona 25 marca 2002 r. przez bpa elbląskiego Andrzeja Śliwińskiego. Tego samego dnia biskup podpisał statut nowo utworzonej kapituły, ale dekret nie został wykonany, bowiem rządcą diecezji nie mianował żadnego kanonika. Dopiero od stycznia 2015 r. bp elbląski Jacek Jezier-

²⁵ *Toruńskie Wiadomości Kościelne*, nr 3–4, 2002, s. 121.

²⁶ *Rocznik Diecezji Toruńskiej 1993. Spis parafii i duchowieństwa*, s. 15, 47–51; *Diecezja toruńska 2016. Struktura i duchowieństwo*, s. 11, 14–20.

²⁷ Tamże, s. 14–15.

²⁸ Kuria Diecezjalna Elbląska, Akta Kurii, teczka K – *Kapituła Konkatedralna Kwidzyńska; Schematyzm diecezji elbląskiej rok 1992*, opr. J. Wiśniewski, Elbląg 1992, s. 18–19; *Spis duchowieństwa i podział administracyjny diecezji elbląskiej. Schematyzm – rok 1996*, opr. J. Wiśniewski, Elbląg 1996, s. 33–37.

ski przystąpił do obsadzania kapituły kanonikami gremialnymi i honorowymi. Dnia 21 września 2015 r. rządcą diecezji podpisał też znowelizowany statut tej kapituły²⁹.

W 2018 r. prezbiterium Kościoła elbląskiego stanowi 274 kapłanów diecezjalnych. Kanoników w czterech elbląskich kapitułach jest 124. Kanonicy stanowią zatem 45% ogółu duchowieństwa elbląskiego. Większy odsetek kanoników w grupie duchowieństwa diecezjalnego w obu metropoliach, odnotowano tylko w diecezji toruńskiej. Elbląski wynik jest jednak bardzo wysoki, gdy za punkt odniesienia przyjmujemy diecezję pelplińską, w której kanonicy w 2015 r. stanowili zaledwie 22% wszystkich księży (zob. tabela 1, s. ...).

Kapituła Katedralna Elbląska w szeregach kanoników gremialnych ma aktualnie 1 profesora tytularnego, 1 doktora habilitowanego, 6 doktorów, 1 magistra licencjata, 1 magistra i 1 duchownego bez stopnia naukowego. Należy podkreślić, że kapituła ta wraz z Warmińską Kapitułą Katedralną ma najlepiej wykształconych kanoników gremialnych we wszystkich omawianych diecezjach. W kapitule elbląskiej jest 8 kanoników z doktoratem, habilitacją lub profesurą, zaś w kapitule warmińskiej aż 10 takich kanoników gremialnych. Wydaje się, że kryterium wykształcenia było dotąd pomijane przy włączaniu duchownych do grona katedralnych kanoników rzeczywistych w diecezji elckiej i toruńskiej (zob. tabela 1). Tymczasem od średniowiecza, kapituły katedralne diecezji pruskich stanowiły najlepiej wykształcone gremia w całych Prusach. Wyróżniała się pod tym względem kapituła katedralna we Fromborku, która od XIV w. wymagała od kanoników wykształcenia na poziomie uniwersyteckim. W Warmińskiej Kapituły Katedralnej w latach 1525–1821 na 305 kanoników 91 posiadało stopnie naukowe, w tym 79 doktoraty. Z tej przyczyny mawiano, że w kapitule fromborskiej obowiązuje „naukowe szlachectwo”. Współcześnie, jak wykazano, Warmińska Kapituła Katedralna nawiązuje do tej chlubnej tradycji³⁰.

Nieco gorzej pod względem wykształcenia wypada grono kanoników honorowych Kapituły Katedralnej Elbląskiej, pośród których jest 5 doktorów i 1 profesor tytularny. Znów wyróżnia się gremium kanoników honorowych fromborskich z 8 doktorami i 3 profesorami tytularnymi, ale najlepiej wykształconych katedralnych kanoników honorowych ma diecezja gdańska. Jest w tym gronie 1 profesor tytularny, 5 doktorów habilitowanych i 7 doktorów (zob. tabela 1).

W ciągu ćwierćwiecza Kapituły Katedralnej Elbląskiej do wieczności odeszło 13 kanoników (ks. Lucjan Gellert, ks. Ireneusz Glegociński, ks. Ulrich Grunwald, ks. Władysław Jancy, ks. Roman Kłoniecki, ks. Józef Kowalewski, ks. Wojciech Kruk, ks. Antoni Kurowski, ks. Bogdan Lesiński, ks. Jan Litwin, ks. Romuald Łabiński, ks. Bogusław Sochacki, ks. Bronisław Trzcinski).

Aktualnie Kapituła Katedralna Elbląska liczy 11 kanoników gremialnych, 13 honorowych, w tym 1 spoza diecezji oraz 8 kanoników zasłużonych i seniorów. Dla 8 kanoników gremialnych i honorowych podstawowym zajęciem jest praca duszpasterska w parafiach. Kilku innych kanoników łączy duszpasterzowanie z pracą urzędniczą w strukturach diecezji, przede wszystkim w Kurii Diecezjalnej

²⁹ Kuria Diecezjalna Elbląska, Akta Kurii,teczka *Kapituła Kolegiacka Żuławska* 25.03.2002.

³⁰ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 1. *Studium prozopograficzne*, s. 69–71.

Elbląskiej. Trzech kanoników otrzymało podstawowe zatrudnienie na uczelniach wyższych. Dwaj duchowni są misjonarzami w Ameryce Południowej. Ozdobą i dumą kapituły jest ks. Janusz Urbańczyk pracujący od 1997 r. w dyplomacji Stolicy Apostolskiej³¹.

Kapituła Katedralna Elbląska jest elementem wielkiej korporacji kościelnej, o wielowiekowych tradycjach i strukturach zarówno lokalnych, jak i regionalnych, narodowych oraz powszechnych. Wraz z końcem epoki nowożytnej, na przełomie XVIII i XIX w., zmieniły się zasadnicze cele i sposób funkcjonowania kapituł w Kościele. Z jednej strony władza świecka odbierając tym korporacjom uposażenie materialne, pozbawiła je w znacznej mierze niezależności i prestiżu. Z drugiej strony władza kościelna stworzyła w diecezjach nowe gremia doradcze i opiniujące (np. rada duszpasterska, rada kapłańska, kolegium konsultorów), które pomagają biskupom diecezjalnym w rządzeniu i skutecznie wyręczają w tej roli kapituły. Znikł podmiot, który przez wieki wspierał biskupów w rządzeniu, który w niektórych diecezjach, jak choćby na Warmii, współrządził diecezją. Kapituły stały się w niektórych diecezjach niepotrzebne (np. w diecezji opolskiej nie ma w ogóle kapituł kościelnych), zepchnięte do ról reprezentacyjnych i liturgicznych, mających niekiedy znamiona folkloru religijnego. Rosnąca masowość kapituł kościelnych skutecznie niszczy ich ekskluzywność i zaciera czytelne i wysokie kryteria awansu.

Czy kapituły katedralne i kolegiackie przetrwają w XXI wieku? Jeśli tak, w jakim kształcie? Być może będą one ewoluowały w kierunku korporacji przypominających bractwa kapłańskie, które przez stulecia działały w Kościele katolickim, również w Pomezaniu, Ziemi Chełmińskiej i na Warmii. Bractwa te na pierwszym miejscu stawiały troskę o rozwój życia duchowego i samopomoc kapłańską, a to wydaje się możliwym do realizacji celem współcześnie istniejących kapituł i właściwym krokiem ku ich usensowieniu. Wszystkie instrumenty, by ocalić i przekształcić kapituły, są w rękach biskupów diecezjalnych.

³¹ *Kapituła Katedralna Elbląska. Statut – Historia – Kanonicy*, s. 40–137.

Tabela 1. Statystyka kapitul kościelnych w metropolii warmińskiej i gdańskiej na pocz. XXI w.³²

Diecezja	Diecezja Elbląska			Archidiecezja Warmińska			Diecezja Elcka			Archidiecezja Gdańska			Diecezja Toruńska			Diecezja Pelplińska		
	Gremialni	Honorowi	Zasłużeni	Gremialni	Honorowi	Zasłużeni	Gremialni	Honorowi	Zasłużeni	Gremialni	Honorowi	Zasłużeni	Gremialni	Honorowi	Zasłużeni	Gremialni	Honorowi	Zasłużeni
Udział procentowy kanoników w szeregach duchowieństwa diecezjalnego	45% (2018 r.)			30% (2018 r.)			44% (2017 r.)			30% (2011 r.)			52% (2016 r.)			22% (2015 r.)		
Wykształcenie kanoników kapitul katedralnych																		
Prof.	1	1	-	4	3	2	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	1	1
Dr hab.	1	-	-	2	-	-	-	1	-	5	-	-	1	1	7	1	-	-
Dr	6	5	3	4	8	3	3	6	-	5	7	2	1	11	3	7	-	-
Mgr lic.	1	1	-	-	1	1	3	-	-	-	4	1	-	2	-	-	-	-
Lic.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	Brak danych			4	2	1	-
Mgr	1	3	1	1	-	-	1	2	-	4	18	5	5	8	2	3	1	1
Bez stopnia	1	2	4	-	-	-	2	2	5	5	23	3	16	5	-	10	1	1

³² Statystykę sporządzono na podstawie aktualnych schematów diecezjalnych.

ĆWIERĆWIECZE KAPITUŁY KATEDRALNEJ ELBLĄSKIEJ NA TLE DZIEJÓW KAPITUŁ W REGIONIE

STRESZCZENIE

Kapituła Katedralna Elbląska została utworzona 25 listopada 1992 r. Instalacja kanoników miała miejsce dopiero 25 marca 1993 r. Artykuł prezentuje ćwierćwiecze tej kapituły na tle dziejów kapituł katedralnych i kolegiackich w regionie Polski północno-wschodniej (metropolia gdańska i warmińska). Wiele miejsca poświęcono liczebności kapituł i wykształceniu kanoników.

QUARTER OF THE CENTURY OF ELBLĄG CATHEDRAL CHAPTER IN ELBLĄG AGAINST THE BACKGROUND OF THE HISTORY OF THE CHAPTERS IN THE REGION

SUMMARY

The Cathedral Chapter in Elbląg was established on the 25th November 1992. The installation of canons did not take place until 25th March 1993. The article presents the quarter-century of this chapter against the history of cathedral and collegiate chapters in the North-Eastern Poland region (Gdańsk and the metropolis of Warmia). Much space was devoted to the numerous chapters and to the education of canons.

EIN VIERTELJAHRHUNDERT VON TÄTIGKEIT DES ELBINGER DOMKAPITELS VOR DEM HINTERGRUND DER GESCHICHTE VON LOKALEN KAPITELN

ZUSAMMENFASSUNG

Elbinger Domkapitel wurde am 25. November 1992 errichtet, die ersten Kanoniker wurden jedoch in ihr Amt erst am 25. März 1993 eingeführt. Der Artikel behandelt ein Vierteljahrhundert von Tätigkeit dieses Kapitels vor dem Hintergrund der Geschichte von anderen Dom- und Stiftskapiteln im nordöstlichen Polen (Erzbistümer Danzig und Ermland). Viel Aufmerksamkeit wurde den Fragen der Zahlenstärke jeweiliger Kapitel und der Ausbildung von ihren Kanonikern gewidmet.

BIBLIOGRAFIA

- Biskup M., *Dzieje diecezji chełmińskiej (1243–1992)*, w: *Diecezja toruńska. Historia i teraźniejszość*, t. 1, Toruń 1994.
- Biskup R., *Das Domkapitel von Samland (1285–1525)*, „Prussia sacra II”, Toruń 2007.
- Biskup R., *Prozopografia pruskich kapituł katedralnych w średniowieczu (XIII–XVI w.) – stan badań i postulaty*, w: *Warmińska Kapituła Katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, red. A. Kopiczko, J. Jezierski, Z. Żywica, Olsztyn 2010.

- Borawska T., *Kapituła Warmińska w średniowieczu i na początku czasów nowożytnych (1260–1550)*, w: *Warmińska Kapituła Katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, red. A. Kopiczko, J. Jezierski, Z. Żywica, Olsztyn 2010.
- Glauert M., *Das Domkapitel von Pomesanien (1284–1527)*, „Prussia sacra I”, Toruń 2003.
- Józefczyk M., *Kościół i społeczeństwo w Prusach Krzyżackich. Teksty źródłowe do dziejów chrześcijaństwa w Pomezanii i Pogezanii*, Elbląg 2017.
- Kalinowski J. K., *Kapituła Kolegiacka Grudziądzka 1992–2008*, Grudziądz 2008.
- Kalinowski J. K., *Kapituły kościelne na przestrzeni wieków*, mps, referat wygłoszony podczas sesji Kapituły Katedralnej Toruńskiej dnia 24 czerwca 2014 r.
- Kapituła Katedralna Elbląska. Statut – Historia – Kanonicy*, opr. W. Zawadzki, Elbląg 2016.
- Kopiczko A., *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 1. *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2000.
- Kopiczko A., *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 1. *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2004.
- Kopiczko A., *Dzieje Warmińskiej Kapituły Katedralnej*, t. 2: *od 1821 roku*, Olsztyn 2010.
- Kopiczko A., *Studium prozopograficzne nad biografiami kanoników rzeczywistych Kapituły Katedralnej we Fromborku po II wojnie światowej*, w: *Warmińska Kapituła Katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, red. A. Kopiczko, J. Jezierski, Z. Żywica, Olsztyn 2010.
- Krajniak R., *Pralaci Kapituły Katedralnej w Chełmży w okresie krzyżackim (do 1466 r.)*, w: *Kościół i duchowieństwo w średniowiecznej Polsce i na obszarach sąsiednich*, red. R. Biskup, A. Radziwiński, Toruń 2013.
- Liedtke A., *Zarys dziejów diecezji chełmińskiej*, „Nasza Przeszłość” 1971, nr 34.
- Łatak K., *Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku*, Ełk 1999.
- Mańkowski A., *Kapituła katedralna chełmińska od r. 1466 do 1821*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1921, t. 5–6.
- Mańkowski A., *Pralaci i kanonicy katedralni chełmińscy od założenia kapituły do naszych czasów*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1926, t. 33.
- Mazur Z., *Sambijska Kapituła Konkatedralna w Goldapi – z przeszłości*, Kronika Urzędowa Diecezji Ełckiej. Schematyzm diecezji ełckiej, marzec–sierpień 1992.
- Nadolny A., *Zarys dziejów diecezji chełmińskiej i pelplińskiej*, w: *Diecezja pelplińska. Spis parafii i duchowieństwa*, rok 1995, red. H. Grajewski, Pelplin 1995.
- Radziwiński A., *Fundacja i inkorporacja kapituły katedralnej w Chełmży*, „Zapiski Historyczne” 56 (1991), z. 2–3.
- Radziwiński A., *Kwidzyn w średniowieczu*, w: *Kwidzyn. Dzieje miasta*, Tom 1, red. K. Mikulski, J. Liguz, Kwidzyn 2004.
- Salamon M., *Ełcka Kapituła Katedralna w pierwszym dziesięcioleciu*, „Ełckie Studia Teologiczne” 3 (2002).
- Słownik biograficzny Kapituły Kolegiackiej w Dobrym Mieście*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1999.
- Słownik biograficzny Kapituły Warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996.
- Szorc A., *Dzieje diecezji warmińskiej (1243–1991)*, Olsztyn 1991.
- Szulist W., *Przeszłość obecnych obszarów diecezji pelplińskiej 1772–1920*, Pelplin 2006.